

Tekst 2

Tegen de tirannie van het persoonlijke

De auteur, Dorien Pessers, is rechtsfilosoof. Dit artikel is een bewerkte versie van haar oratie als hoogleraar aan de Vrije Universiteit.

1 De overheid heeft in de loop van de vorige eeuw een ingrijpende gedaante-
verwisseling ondergaan. Het is geen hiërarchische, autoritaire en formalistische overheid meer, die vanuit de hoogte gebiedt of verbiedt, maar een overheid die gedooft, luistert en interactief is. De overheid wil zorgzaam zijn en richt zich meer en meer op een gelijkwaardige, communicatieve verhouding tot de burgers.

2 Ook de burger is van gedaante veranderd. Hij wil vrijheid van handelen, maar stelt de overheid aansprakelijk voor de gevolgen, zoals vervuiling van het milieu, filevorming op de wegen en een overbelaste gezondheidszorg. De burger wil zelf beschikken over zijn leven en over het moment van zijn dood, maar wil tegelijkertijd dat de overheid het vuile werk opknapt. De *bourgeois*, een privé-persoon in de staatsvrije ruimte van burgerlijke vrijheden, heeft de *citoyen* verdrongen, de *citoyen*, als drager van politieke rechten die hij in overeenstemming behoort te brengen met het algemeen belang. Kortom: de burger is een veeleisend kind geworden.

3 De burger bestookt de politiek met persoonlijke aanspraken. Hierdoor is het karakter van de politiek ingrijpend veranderd. De persoonlijke aanspraken hebben immers te maken met onmiddellijke behoeftebevrediging, met het hier en nu en niet met de belangen op de lange termijn. De politiek moet daarentegen gericht zijn op het algemeen belang en op een lange-termijnontwerp voor de samenleving. Wanneer burgers de politiek niet meer beschouwen als een strijd om structurele sociale verbetering maar als een middel tot directe behoeftebevrediging, vervaagt in de politieke besluitvorming het onderscheid tussen het persoonlijke en het algemene belang.

4 Het beeld van wat ideaal burgerschap zou moeten inhouden kwam tot ontwikkeling in de achttiende en negentiende eeuw.

Het begrip waardigheid stond daarin centraal. De waardige burger betreedt de openbaarheid – het *theatrum mundi* – als een acteur, die het masker draagt van het algemeen belang, waarachter het persoonlijke gevoel verborgen gaat.¹⁾ Van dit ideaalbeeld is weinig meer over. Persoonlijke gevoelens worden niet meer afgeschermd voor anderen, maar juist uitdrukkelijk in de openbaarheid gebracht. De emotionele erupties rondom het optreden en de dood van Fortuyn²⁾ waren geen willekeurige incidenten, maar gaven uitdrukking aan een 'emotiecultuur'. Deze wordt gekenmerkt door de behoefte om woede en verdriet publiekelijk te uiten, bijvoorbeeld in 'witte marsen' of fakkeloptochten. De emotiecultuur heeft ook de media in haar greep gekregen. Zo langzamerhand zijn die doortrokken geraakt van collectief voyeurisme en exhibitionisme.

5 Deze emotiecultuur zet zich voort in het publieke domein van staat en burgerschap. Een duidelijk voorbeeld zien we in de behoefte aan excuses die bij verschillende bevolkingsgroepen bestaat. Surinamers willen excuses van de staat wegens de slavernij. Ook de slachtoffers van de rampen in de Bijlmer, Enschede en Volendam wilden spijtbetuigingen.

6 Kenmerkend voor deze postmoderne moraal is dat in een individualistische en pluralistische samenleving als de onze geen overeenstemming meer kan worden bereikt over gemeenschappelijke waarden en normen. Het is duidelijk dat intieme kwesties die betrekking hebben op het persoonlijke leven van de burger meer en meer worden vertaald in algemene maatschappelijke vraagstukken. Op het eerste gezicht lijkt het dan alsof aan de hoogste norm van rechtvaardigheid wordt voldaan. Aan een ieder moet immers het zijne worden gegeven. Bij nader inzien rijzen er echter ernstige bezwaren. Een maatschappelijke moraal die bestaat uit de som van

noot 1

In oudere vormen van toneel beeldden de spelers hun karakter uit door voor hun gezicht een masker te dragen. Aan deze maskers konden de toeschouwers zien, welke rol werd uitgebeeld.

noot 2

Pim Fortuyn, destijds succesvol lijsttrekker van de *Lijst Pim Fortuyn*, werd op 6 mei 2002 vermoord.

- de subjectieve aanspraken en wensen van de burgers, leidt tot de 'tirannie van het persoonlijke'.
- 7 Nergens komt die 'tirannie van het persoonlijke' scherper tot uitdrukking dan in de medisch-ethische dilemma's van tegenwoordig. Het verlangen naar de dood omdat men 'klaar met leven' is, het verlangen naar een kind, het verlangen naar een gezond kind, verdriet om onvruchtbaarheid, homoseksueel ouderschap, bevruchting door middel van sperma- of eiceldonatie, draagmoederschap, preïmplantatiediagnostiek: het zijn alle kwesties die het hart van de persoonlijke levenssfeer raken.
- 8 Talloze maatschappelijke vraagstukken worden er onoplosbaar door. Zo kunnen in de gezondheidszorg geen verantwoorde keuzen meer worden gemaakt, omdat algemene regels van verdeling van de gezondheidszorg voorbijgaan aan de specifieke behoeften van het individu. Wanneer van het individu zelf geen afweging van zijn eigen belang tegen het algemene belang kan worden verwacht, en wanneer ook de overheid zich niet meer bevoegd acht die afweging te maken, wordt het onmogelijk nog langer in termen van het algemeen belang te denken en te handelen.
- 9 Al die rechten die door de burgers vanwege een individueel belang worden geclaimd, hebben principiële gevolgen voor de primaire taak van de overheid: de bescherming van het leven als kernvoorwaarde voor een duurzame gemeenschap. Fundamentele beginselen van onze rechtsorde, dat het leven niet mag worden gedood en de integriteit van het lichaam niet mag worden geschonden, komen erdoor onder druk te staan. Stap voor stap wordt ons een nieuwe publieke moraal opgedrongen door individuele burgers die hun persoonlijke verlangens naar een kind, naar een gezond kind, naar nieuwe organen, naar een zachte dood ook buiten de stervensfase – met behulp van de overheid – gehonoreerd willen zien.
- 10 Het gevolg is dat er geen door alle burgers onderschreven en eenduidige definities meer zijn van wat leven is, wat menswaardig leven, wat dood is. Orgaandonaties en euthanasie hebben de definities van de dood gedifferentieerd in 'hersendood', 'klinisch dood' en 'ouderwets dood'. Per casus wordt door medisch-ethische commissies vastgesteld welk begrip aan de orde is. Men vergeet echter, dat relativering van begrippen als leven en dood ook relativering van de bescherming van het leven inhoudt. Het definiëren van
- 11 wat leven, dood en menswaardigheid is, lijkt een kwestie van macht geworden.
- In de bloeiperiode van de verzorgingsstaat werden de burgers op vrijwel al hun wenken door de overheid bediend. Er waren nauwelijks individuele verlangens waaraan de overheid niet tegemoet kon komen. De verzorgingsstaat is de afgelopen jaren echter duchtig afgeslankt, want zij is niet langer te bekostigen. De overheid probeert op onderdelen de eigen verantwoordelijkheid van de burger te herstellen, onder meer door de tucht van de markt te introduceren. Maar de overheid kan zich niet zo snel van zijn imago van beschermende vader ontdoen, temeer niet daar de menselijke verhoudingen in hoog tempo steeds harder en anoniemer worden. In een samenleving waarin sociale verbanden vervagen en waarin gezinnen steeds meer op een economische eenheid gaan lijken, dreigen emotionele verwachtingen en verlangens, zoals het verlangen naar veiligheid en geborgenheid, te worden geprojecteerd op de overheid.
- 12 Zodra de burger zijn huis verlaat, behoort hij – volgens het klassieke burgerschapsideaal – zich aan te passen aan zijn formele rollen in de maatschappij. Dit rollenspel is geen kwestie van misleiding of een valse voorstelling van de eigen persoon. Integendeel, de publieke sfeer is het *theatrum mundi* waarin mensen niet als hun hoogstpersoonlijke zelf verschijnen, maar in hun rollen als werknemer, docent, arts, ambtenaar, politicus, of burger. De grensovergang van het persoonlijke naar het algemene wordt geaccentueerd door een verandering in kleding, taal, gedrag en leefwijze. De arts trekt een witte jas aan, de agent een uniform, de rechter een toga. Zonder dergelijke gedragscodes zou er geen sociaal en politiek leven mogelijk zijn.
- 13 Het belang van de grenzen tussen het persoonlijke en het algemene belang komt aan het licht wanneer deze grenzen worden opgeheven. Toen huisartsen hun witte jas uittrokken en tegen hun patiënten zeiden: 'zeg maar Jaap', nam de agressie in de spreekkamer toe. Op het moment dat aannemers en ambtenaren samen naar het bordeel gingen, is een praktijk van bouwfraude ontstaan. En verwacht mag worden dat het respect voor de rechterlijke macht zal afnemen zodra leden van de rechterlijke macht verschijnen met een hoofddoekje dat uitdrukking geeft aan hun persoonlijke geloofsovertuiging.
- 14 In de fascistische en communistische regimes uit de eerste helft van de vorige eeuw was het onderscheid tussen het

Eindexamen Nederlands vwo 2005-I

havovwo.nl

---

persoonlijke en het algemene opgeheven. Het persoonlijke leven werd door het politieke systeem gekoloniseerd. In de tweede helft van de vorige eeuw zien we, ook bij de Nederlandse overheid, een verving van het onderscheid tussen beide sferen, maar deze keer wordt het politieke

door het persoonlijke gekoloniseerd. Het ware burgerschap komt alleen tot zijn recht, wanneer het een principieel onderscheid weet te maken tussen het persoonlijke en het algemene belang. De tirannie van het persoonlijke ondermijnt het algemeen belang en holt de democratie uit.

naar: Dorien Pessers

uit: NRC Handelsblad, 5-6 oktober 2002

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen.

Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.

De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.

■ Tekst 2 Tegen de tirannie van het persoonlijke

- ^{19p} **22** □ Maak een samenvatting in correct Nederlands van maximaal 180 woorden van de tekst *Tegen de tirannie van het persoonlijke*. Zorg ervoor dat deze samenvatting begrijpelijk is voor iemand die de oorspronkelijke tekst niet kent. Uit je samenvatting moet duidelijk worden:
- welke ontwikkeling heeft plaatsgevonden bij de overheid en bij de burger;
  - welk gevolg deze ontwikkeling heeft voor de politieke cultuur;
  - welk gevolg deze verandering heeft voor de maatschappelijke moraal en welk concreet probleem de nieuwe maatschappelijke moraal met zich meebrengt;
  - welke aanbeveling wordt gedaan voor het functioneren van de democratie.